

ვიქტორია ხარატიშვილი,
საქართველოს შოთა რუსთაველის თეატრისა
და კინოს სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი,
ხელმძღვანელი – პროფესორი, ემერიტუსი უჩა დვალიშვილი

აგრაარული ნაყოფიერების სიმბოლო ხარი და მოსავლის უზრუნველყოფის ნიშნები საქორწილო რიტუალურ ცეკვებში

რეზიუმე

ხალხური ტრადიციული წეს-ჩვეულებებისა და საგაზაფხულო ციკლში აგრაარული ცეკვების შესწავლისას, განსაკუთრებულ ყურადღებას მოსავლის ნაყოფიერებასთან დაკავშირებული ქმედებებისა და საქორწილო წეს-ჩვეულებების ურთიერთკავშირი იქცევა, რომლის გადაკვეთის წერტილსაც პურეული ღვთაებების სადიდებელი ცეკვები წარმოადგენს. ქორწინების მრავალსაფეხურიან ინსტიტუტში არსებული ნაყოფიერების ნიშნები თავს იჩენდა საგაზაფხულო ხვნა-თესვის პროცესში. საქორწილო-რიტუალური ცეკვები უზრუნველყოფდა წყვილის ნაყოფიერებას - გულისხმობდა პატარძლისა და სიძის ცეკვას, რაც ადამიანის გამრავლების ციკლში, ერთგვარ რიტუალს ნიშნავდა – ძირითად ფუნქციას „ნეფე-დედოფალი“ ითავსებდა. მოსავლის უზრუნველსაყოფ რიტუალებში, ქორწინების ნაცვლად, პირველი ხნულის გავლება იყო მნიშვნელოვანი, სადაც მთავარ ფიგურას არა ნეფე – დედოფალი, არამედ აგრაარული სა-

მუშაობების სიმბოლო „ხარი“ წარმოადგენდა – შედეგი საქორწილო რიტუალებში ჩანდა.

არსებული მასალა ცხადყოფს ხარის კულტისა და საქორწილო რიტუალების პირდაპირ კავშირს როგორც ადამიანების, ასევე მოსავლის სიმრავლესა და ნაყოფიერებასთან. აღსანიშნავია, რომ გაზაფხული თავისი მრავალფეროვანი ციკლით თავისთავად მოიაზრება როგორც მიწისა და ცის, პირველი ხნულისა და ღამის (ჩასული მზის) მისტიკური ქორწინება. სწორედ ამიტომ ხვნა-თესვის სამიწათმოქმედო რიტუალებში ქალისა და მამაკაცის განმასახიერებელმა ციურმა მნათობებმაც იჩინეს თავი, რომელთა დანიშნულებას მიწის განაყოფიერების სისტემაში არაერთი სიმღერა და ცეკვა ცხადყოფს. ამრიგად, უნდა გამოვყოთ გაზაფხულის ციკლში არსებული, ნაყოფიერების კულტთან დაკავშირებული ორი განსხვავებული, სარიტუალო ფერხული და მისი შესრულების ფორმა: პირველი ეს არის უშუალოდ ადამიანის

გამრავლებისათვის ჩატარებული რიტუალი, რომელიც ქორწილის სახით არის წარმოდგენილი – რიტუალის აუცილებელ თანმხლებ მოქმედებას წრიული საფერხულო ცეკვა წარმოადგენს (წრის შიგნით მოთამაშე ჰყავს), ეს შეიძლება იყოს ხარი, ნეფე-დედოფალი, ან მხოლოდ ნეფე.

მეორე ეს არის აგრარულ კულტთან დაკავშირებული სარიტუალო ცეკვა-თამაშები, რომელთა უპირატეს ფუნქციას მოსავლის ბარაქიანობა და წლიური სამეურნეო ციკლის ნაყოფიერება წარმოადგენდა, ისინი ჩვენამდე თამაშის სახითაა მოღწეული. თუმცა, მათი

შესრულების ფორმა საფერხულოა, რის გამოც ცეკვა-თამაშად იწოდება. ამგვარ საცეკვაო მისტიკურებს, ძირითადად, თეატრალიზებული სახე ჰქონდა. ბარაქიანობისა და ნაყოფიერების ღვთაებათა სადიდებელი ცეკვები წრიული ფერხულის სახითაც გვხვდება, რაც ცხადყოფს მრავალფეროვანი ქორეოგრაფიული ელემენტების მქონე კულტის არსებობასა და ცეკვის მნიშვნელობას საწესჩვეულებო რიტუალებში, როგორც მისტიკურ სამყაროსთან კონტაქტის საუკეთესო ფორმასა და ღვთაებათა სადიდებელი საშუალებას.

საკვანძო სიტყვები: *ფერხული, ცეკვა, რიტუალი, საქორწილო წეს-ჩვეულებები, ხარის კულტი*

ხალხური ტრადიციული წეს-ჩვეულებებისა და საგაზაფხულო ციკლში აგრარული ცეკვების შესწავლისას, განსაკუთრებულ ყურადღებას მოსავლის ნაყოფიერებასთან დაკავშირებული ქმედებებისა და საქორწილო წეს-ჩვეულებების ურთიერთკავშირი იქცევა, რომლის გადაკვეთის წერტილსაც პურეული ღვთაებების სადიდებელი ცეკვები წარმოადგენს. ქორწინების მრავალსაფერხურიან ინსტიტუტში არსებული ნაყოფიერების ნიშნები თავს იჩენდა საგაზაფხულო ხვნა-თესვის პროცესში. საქორწილო-რიტუალური ცეკვები უზრუნველყოფდა წყვილის ნაყოფიერებას – გულისხმობდა პატარძლისა და სიძის ცეკვას, რაც ადამიანის გამრავლების ციკლში, ერთგვარ რიტუალს გულისხმობდა – ძირითად ფუნქციას „ნეფე-დედოფალი“ ითავსებდა. მოსავლის უზრუნველსაყოფ რიტუალებში, ქორწინების ნაცვლად, პირველი ხნულის გავლება იყო მნიშვნელოვანი, სადაც მთავარ ფიგურას არა ნეფე-დედოფალი, არამედ აგრარული სამუშაოების სიმბოლო „ხარი“ წარმოადგენდა – შედეგი საქორწილო რიტუალებში ჩანდა. საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ ქართლში, ქორწილში ხარის დაკვლა იცოდნენ, რო-

მელსაც აუცილებლად უნდა დასწრებოდა ნეფის მაყარი და ოჯახის წევრები. ისინი ხარის გარშემო შეკრავდნენ წრეს, დაუკრავდნენ სათამაშოს და ნეფე წრის შიგნით მდგარი ხარის გარშემო დაუვლიდა ლეკურს, რის შემდეგაც იკვლებოდა საკლავი.

ქორწილში ლეკურის შესრულების ფაქტს იმერეთშიც ვხვდებით. „ახალგაზრდები ორ გუნდად გოგონებად და ვაჟებად იყოფოდნენ, ორივე გუნდს წინამძღოლი ჰყავდა და გაშაირების მსგავსი შეჯიბრი იმართებოდა მანამ, სანამ სიმღერის მარაგს არ ამოწურავდნენ. პარალელურად იმართებოდა ქალ-ვაჟთა იუმორისტული-სალაღობო ცეკვა – შაირობა. ამ გაშაირებასთან დაკავშირებით აკაკი წერეთელი გვაწვდის ინფორმაციას, რომლის თანახმადაც ქორწილში ცეკვა ლეკურის შესრულება იცოდნენ“.¹

აღსანიშნავია, რომ ხვნისა და საგაზაფხულო სამიწათმოქმედო სამუშაოებში, ხარის როლი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო მთელ მსოფლიოში. მას ნაყოფიერების სიმბოლოდ, გლეხი კაცის ერთგულ მეგობრად და დამხმარედ მოიხსენიებდნენ. მისი კულტი უდავოდ დიდ როლს თამაშობდა აგრარულ საგაზაფხულო რიტუალებში. სვანეთში ხარი გამანაყოფიერებელ ღვთაებად იყო მიჩნეული. ინდურ მითოლოგიაშიც ხარი – გამანაყოფიერებელი ცის სახით ჰყავდათ წარმოდგენილი (ინდოეთში დღესაც არის ძროხის კულტი). ხარ-ძროხის ტოტემის არსებობის ნიშანია მათი რქების შენახვა, სვანეთის ეკლესიებში და შეწირვის ძველი წესი (სწირავდნენ უშგულის ლამარიას და სხვა); თეთრი სამსხვერპლო ხარი კულტის რანგში გადიოდა, როგორც ეგვიპტეში აპისი. აღნიშნულ საკითხზე საინტერესო მასალებს გვაწვდის გიორგი ალიბეგაშვილი, რომელიც ხარს ღვთისგან დალოცვილ არსებად და გლეხის ნუგეზად მოიხსენიებდა. იგი აღნიშნავს, რომ ხარი ზეციური სამყაროს საჩუქარია – მას წყვილი სანთელი დაადგეს ანგელოზებმა ორივე რქაზე და ამ დავალებით „გააგზავნეს ქვეყანაზედა“. ექვსი დღე იმუშავე და მეშვიდე დღეს დაისვენ⁵⁹⁰. რასაც შემდეგი ლექსი გვამცნობს:

„ორშაბათობით აშენდა ციხე-ქალაქი კლდეზედა,
აღამიანის დარჩენა ვერავინ იღო თავზედა,
ხარმა თქვა პირმა-ნათელმა: მე დამაწერეთ თავზედა,

¹ მაჩაბელი, ქორწინების, 1978, გვ. 43.

ჩამოქნეს წყვილი სანთელი, მიაკრეს ორთავ რქაზედა,
ვინც კვირა-უქმით შეგაბას, ხელი შეახმეს მკლავზედა!²

შუბლზე მიმაგრებული სანთლების კაშკაში, ციურ ნათებას, მზის სიმბოლოს უნდა განასახიერებდეს, რომელიც ესოდენ წმინდას ხდიდა საკულტო ცხოველს. სწორედ ამიტომ ეგვიპტეში დღემდე აქვთ შემორჩენილი ჰიმნის მსგავსი ლექსი: „მზე შემოაქვთ რქებით ხარებს, მზე შენია, ბარბარ-დოლაში“.

საქართველოში, გაზაფხულზე, პირველი კვალის გავლებისას ხარის რქებზე სანთლების დანთება იცოდნენ. სანთელი სინათლესთან (მზესთან) ასოცირდება. საყურადღებოა, რომ ეგვიპტურ მითოლოგიაში ელვით დამაკებულმა დეკეულმა შვა მზე. რაც მზისა და ხარის კულტის ურთიერთკავშირს კიდევ უფრო ამყარებს. ეს ორი გამანაყოფიერებელი სიმბოლო მნიშვნელოვან როლს ასრულებს საგაზაფხულო საწესო და საქორწილო ცეკვებში.

რადგან ხვან-თესვის სამიწათმოქმედო რიტუალებში სანთელმა და ქალ-ვაჟის განმასახიერებელმა ციურმა მნათობებმაც იჩინეს თავი, არ შეიძლება არ განვიხილოთ მეტად საინტერესო სარიტუალო ცეკვა „შვიდი წყვილი ფერხული“, რომლის შესრულების დროსაც, უხვი მოსავლისათვის ლოცულობდნენ. ფაქტია, რომ სამცხე-ჯავახეთში ქორწილის დროს დიდი ადგილი ეკავა ფერხულს, ნეფე-დედოფალს ფერხულით უნდა „მიჭებებოდნენ“, სადაც მამაკაცებთან ერთად ქალებიც იღებდნენ მონაწილეობას. „აღნიშნული ფერხული ნელი და დინჯი იყო, რომლის შესრულების დროსაც მოცეკვავენი სამ ნაბიჯს წინ გადადგამდნენ, ორს უკან და ასე ატრიალებდნენ ფერხულს. ცეკვაში მონაწილეობას ყველა იღებდა სურვილისამებრ და რაოდენობა განსაზღვრული არ იყო. მეორე დღეს „ნეფის გადანადირება“ იცოდნენ, სადაც „შვიდწყვილი ფერხული“ სრულდებოდა“.³ ფერხულში მხოლოდ ცოლ-ქმარი ებმებოდა, რომელთა რაოდენობა აუცილებლად შვიდი უნდა ყოფილიყო. აღნიშნულ ფერხულში ნეფე-დედოფალიც იღებდა მონაწილეობას, საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ წყვილი ხელში ანთებული ჯვრისწერის სანთლებით (კელაპტრებით) წრიულად მოძრაობდა. სამცხე-ჯავახეთში ფერხულს სხვადასხვა რა-

² ტინგარაული, ლექსო, 1985, გვ. 66.

³ იველაშვილი, საქორწილო, 1987, გვ. 90.

ოდენობით უვლიდნენ – ჯავახეთში სამჯერ, სამცხეში კი შვიდჯერ, რის შემდეგაც მთავრდებოდა ქორწილი. მისი ანალოგია სომხური საქორწილო რიტუალი, რომელსაც თან ახლდა ცეკვა სანთლებით – თავისი შინაარსით ნაყოფიერებისა და უხვი მოსავლიანობის გამოთხოვების ნიშნებს შეიცავდა. მას ასევე უწოდებდნენ „პატარძლისა და სიძის ცეკვას“, „ცქრიალას“ და ასე შემდეგ. სახელები დაკავშირებული იყო არა ცეკვის ტიპებთან, არამედ მათ შინაარსთან, ამ ტიპის ყველა ცეკვას ახასიათებდა ნელი და დინჯი ნაბიჯები. „სალამოს, ქორწილის შემდეგ, ყველა ცეკვავდა, ისინიც კი, ვინც ქორწილში არ იყო დაპატიჟებული. შუალამისას, ნეფე დედოფალი მოცეკვავებდა წრეში ექცეოდა და იწყებოდა „ცეკვა სანთლებით“.⁴ ამ ცეკვაში შვიდ წყვილს უნდა მიეღო მონაწილეობა. რიტუალს ასრულებდნენ დაქორწინებული წყვილები სანთლებით ხელში. მოცეკვავები ერთმანეთის გვერდიგვერდ, მხარი-მხარ იდგნენ, წრის ცენტრისკენ, ხელჩაკიდებულნი და ქმნიდნენ წრეს ბოროტი სულების განსადევნად. პატარძალი და საქმრო მხოლოდ სამ წრეს შემოუვლიდნენ, შემდეგ კი მათ გარეშე გაგრძელდებოდა ფერხული მანამ, სანამ სანთლები არ ჩაქრებოდა. საყურადღებოა, რომ ცეკვის დროს, საქმრო მარჯვენა ჯიბიდან ხორბლის მარცვლებს ამოიღებდა და მოცეკვავებს შეაყრიდა – კარგი მოსავლის უზრუნველსაყოფად. ციფრი შვიდის საკრალური მნიშვნელობა პირველი ხნულის გავლების დღესაც იკვეთება. თესვის დაწყებამდე გლეხი 7 მარცვალს ამოარჩევდა ყოველი თესლიდან, სპილენძის სინზე დაყრიდა და ისე გაიტანდა მინდორში. თესლეულში ასევე რკინის (ლურსმნის) ჩადებაც იცოდნენ. რკინის კვალი იკვეთება საქორწილო რიტუალშიც. ქართლში ვაჟის ოჯახში სრულდებოდა „ვარცლის დადგმა“, რომელიც ოჯახის ბედნიერებასა და ნაყოფიერებასთან იყო დაკავშირებული, მისი შესრულება აგრარული ღვთაების პატივსაცემად, მოსავლის უზრუნველსაყოფად იცოდნენ. ამ წესს თან ახლდა რიტუალური ქმედებები, ფქვილის გაცრის დროს თავზე წითელი ნაჭრის დადება, ვარცლის დალოცვა, საცერში ფულის ჩაყრა და სხვა. აღსანიშნავია, რომ საქორწილო რიტუალში მარცვლეულის, ნაყოფიერების სიმბოლოდ გამოყენება, საქართველოში ხშირად გვხვდებოდა.

⁴ Анчабадзе, Армяне, 2021, ст. 414.

სამეგრელოში პატარძალს პირველი დედამთილი მიეგებებოდა, მას ტკბილეული და ფეტვის მარცვალი ეკავა ხელში, რომელსაც გამრავლებისა და ნაყოფიერების ნიშნად გზადაგზა წინ უყრიდა. თვითონ პატარძალიც ამავე მოტივით მიმოფანტავდა არემარეს ფეტვის მარცვლით, სახლში შესვლისას კი გადაჯვარედინებული ხმლების ქვეშ (ალაიაში) გაატარებდნენ. „სამეგრელოში ასევე არსებობს ქორწილში შესასრულებელი საღალაობო სიმღერა „ჩარირამა“ რომელიც შრომის სიმღერების ჯგუფს განეკუთვნება. გადმოცემით მისი შესრულებისას ცეკვავდნენ, მაგრამ რა სახის ცეკვა სრულდებოდა ცნობილი არ არის, შესაძლოა ფერხული სრულდებოდა, რადგან მისი ერთ-ერთი ვარიანტი ნიკოლოზ ახმეტელაშვილის კრებულში საფერხულებთანაა მოთავსებული“.⁵

„მთიულეთში ქორწილის დროს „ჯვრის წინასა“ სრულდებოდა, ფერხულში არსებული ტრადიციული ტექსტის დაცვით, საყურადღებოა, რომ აღნიშნული სიმღერა სრულდებოდა სამიწათმოქმედო სამუშაოების დაწყების წინ, (შესაბამისი შინაარსის ტექსტის შეცვლით) გრიგოლ ჩხიკვაძის თქმით მთიულურ „ჯვარულსა“ და „ნამგლურს“ ძალიან ბევრი საერთო აქვს ფშაურ საქორწილო და საფერხულო სიმღერებთან“.⁶

ართვინში „უზუნდერეს“ ცეკვავდნენ ახალგაზრდა პატარძლის გარშემო, რომელიც ცომს ზელდა, გარშემო მყოფი მოცეკვავეები კი თავზე ხორბალს აყრიდნენ ბარაქისა და გამრავლების ნიშნად.

აფხაზეთში შრომის პროცესის ამსახველ უძველეს ფერხულს წარმოადგენდა „აიბარკრა“ რომელმაც დროთა განმავლობაში სახე შეიცვალა და დღეს უკვე ფორმაშეცვლილი ქორწილის დროს სრულდება. წრის შუაგულში, ნაბდის ქვეშ დგას ნეფე დედოფალი, მოცეკვავეები მღერიან „აიბარკრას“, მათგან ერთ-ერთი დედოფლის ფეხებთან მათრახს ურტყამს მიწას, რათა აახტუნოს და მეტად გამოაცოცხლოს ცეკვა. ყოველივე ამის გათვალისწინებით შეიძლება ვიფიქროთ, რომ „აიბარკრა“, ფერხულ „ოსხაპუეს“ მსგავსად, ნაყოფიერების ღვთაებას ეძღვნებოდა და შრომის პროცესის თანმხლები იყო. ზოგჯერ „აიბარკრა“ ცხენების მონაწილეობითაც სრულდებოდა. ასევე საინტერესოა ის ფაქტი, რომ ლაზები შრომის სიმღერას (ჰელესა) ქორწილში მღეროდნენ, რასაც მოჰყვებოდა საერთო ცეკვა-თამაში.

⁵ ჩოხელი, ქართული, 1990, გვ. 109.

⁶ მამალაძე, შრომის, 1963, გვ. 77-78.

როგორც ჩანს, საქორწილო ჩვეულებებმა ნაყოფიერების სიმბოლოდ მრავალი დეტალი შეითვისა აგრარული კალენდარული რიტუალებიდან. ის ახლო ურთიერთობას ცხადყოფს შრომის სიმღერებთან და ცეკვებთან, როგორც გენეტიკური, ასევე ტიპოლოგიური თვალსაზრისით. ელენე ვირსალაძე კიდევ უფრო მეტ მსგავსებას პოულობს საგამაფხულო ჭონისა და საქორწილო ტექსტების დაპირისპირებისას. იგი აღნიშნავს, რომ ორივე შემთხვევაში ნაყოფიერებისა, ხვავიანობისა თუ ბარაქიანობის სურვილები ერთი და იმავე ფორმულებით გამოითქმის.

ამასთან დაკავშირებით აუცილებლად უნდა ვახსენოთ აჭარული საქორწილო წეს-ჩვეულება „ფადიკო“, რომელიც სრულდებოდა როგორც ქორწილში, ასევე, დოვლათის ნაყოფიერებისთვის მიძღვნილ შუამთობის დღესასწაულზეც. მასში უხვადაა ბერიკაობა-ყეენობის იდენტური ქმედებები, რომელიც ხაზს უსვამს მის პირვანდელ ფუნქციას და წარმოადგენს როგორც ბუნების ძალთა აღორძინებისადმი მიძღვნილ უძველეს მისტერიას, - სახუმარო „სამობა“. ცეკვა „ფადიკო“ „ხარმანობის“ დროსაც სრულდებოდა. რიტუალი დოვლათის უზრუნველყოფის მიზნით კალოზე, მოტეხილი და დაყრილი სიმინდის გარჩევისას იცოდნენ, სადაც ნაღს იწვევდნენ. ქორწილში ცეკვით სახლის, ბელლისა და სიმინდების შემოვლა უცხო არ იყო, ცეკვა-სანახაობა „ოჰოი ნანოშიც“ სადაც ორიგინალური დაკლაკნილი ხაზებით, ხელჩაკიდებულნი ასრულებდნენ ცეკვას რომელსაც წინამძღოლი, წკეპლით ხელში მართავდა. საქორწილო პროცესის კავშირი საგამაფხულო კალენდარულ ციკლთან, ცერემონიის გაზაფხულზე გამართვამ გამოიწვია. საგამაფხულო დღეობებისა და ლხინის დროს დასაოჯახებელი ქალ-ვაჟი ყოველთვის ყურადღების ცენტრში ექცეოდა. ისინი ცეკვავდნენ, მღეროდნენ, ლექსებით მიმართავდნენ ერთმანეთს. ხუმრობა და შაირი ყოველთვის თან ახლდა სახალხო დღესასწაულებს, თუმცა ჩვენთვის საყურადღებოა ერთი ხალხური ლექსი, რომელშიც მკაფიოდ იკვეთება არქაული სიმბოლიზმისა და აგრარულ სიმბოლოთა კვალი:

„უხვი მიწა ხარ სახნავად,
ჯერ სახნის მიუდებელი,
მიწა, ხარ, ყანა ყამარი,

ჯერ კორდი გაუტეხელი,
სიყვარული მაქვს მე შენი,
ანგარიშ მიუწვდომელი“.⁷

„ტექსტში მოყვანილი სიტყვები (ყანა ხარ, ყანა ყამარი) მის სიძველეზე და სატრფიალო მოტივების აგრარულ ციკლთან შერწყმაზე მიანიშნებს, როცა ქალი გაიგივებული იყო მიწის ნაყოფიერებასთან, რაც ბევრ რიტუალში მჟღავნდება: „ხვანა, ხალხური გაგებით, სქესობრივი აქტია, სადაც მიწა მდებრობითი სქესის წარმომადგენელია და ნაყოფიერების საშო, ხოლო ერქვანი – ფალონი“.⁸

სამეგრელოში ეროტიკული შინაარსის საგაზაფხულო თამაში იცოდნენ, რომელშიც მოზრდილი გოგო-ბიჭები იღებდნენ მონაწილეობას. ეს თამაში „ხოჯობაიას“ – „ფურობაიას“ – (ხარობია, ფურიბია) სახელით იყო ცნობილი – საინტერესოა, რომ მოსავლის ნაყოფიერებისათვის სრულდებოდა. „ახალ დათესილი მინდვრის ერთ მხარეს გოგონები დადგებოდნენ, სიმაღლის მიხედვით, მეორე მხარეს ამავე რაოდენობის ბიჭები. მათ შორის მანძილი სახნავ-სათესი მინდვრის მოცულობაზე იყო დამოკიდებული“.⁹ საყურადღებოა, რომ კვალთა შორის მანძილს „მაია“ ერქვა, რადგან ამ სახელწოდების თამაში გავრცელებული იყო გურიაში, რომელიც ასევე ორმწკრივად სრულდებოდა.

„მაია“ ასევე ეროტიკული ელემენტებით იყო გამდიდრებული და მიწისა და ცის მისტიკურ ქორწინებას წარმოადგენდა. „პროცესიაში მონაწილენი ოთხზე დადგებოდნენ; ბიჭები კურობივით ბლაოდნენ, გოგონები ძროხებივით. თამაშის ერთ-ერთი აღმწერის ცნობით მონაწილეებს ტილოს გრძელი პერანგის გარდა არაფერი ეცვათ. მოსავლისა ნაყოფიერებისათვის განკუთვნილი ეს რიტუალი პარალელს პოულობს არაერთი ხალხის ყოფაში დამოწმებულ წეს-ჩვეულებაში, რომელიც ახალ გავლებულ ხნულზე სექსუალური სცენის გათამაშებას გულისხმობს“.¹⁰ მსგავსი მრავალი მაგალითი ჯერ კიდევ მოგვეპოვება საქართველოში.

⁷ ვირსალაძე, სიხარულიძე, ჩიქოვანი, ქართული, 1975, გვ. 37.

⁸ გიორგაძე, ქართული, 1993, გვ. 118-119.

⁹ ანთელავა, კავკასიის, 2017, გვ. 457.

¹⁰ ლოლობერიძე, ხალხური, 1980, გვ. 140-141.

ნაშრომში მოყვანილი მასალა ცხადყოფს ხარის კულტისა და საქორწილო რიტუალების პირდაპირ კავშირს, როგორც ადამიანების, ასევე მოსავლის სიმრავლესა და ნაყოფიერებასთან. აღსანიშნავია, რომ გაზაფხული თავისი მრავალფეროვანი ციკლით თავისთავად მოიაზრება როგორც მიწისა და ცის, პირველი ხნულისა და ღამის (ჩასული მზის) მისტიკური ქორწინება. სწორედ ამიტომ საგაზაფხულო ხვნა-თესვის სამიწათმოქმედო რიტუალებში ქალისა და მამაკაცის განმასახიერებელმა ციურმა მნათობებმაც იჩინეს თავი რომელთა დანიშნულებას მიწის განაყოფიერების სისტემაში არაერთი სიმღერა და ცეკვა ცხადყოფს. ასეთია მზის კულტთან დაკავშირებული ქართული საფერხულო თამაში „მეცას ვიყავ მეცა ვნახე“, რომლის სიმღერის ტექსტშიც წარმოჩენილია მიწათმოქმედებისა და გაღმერთებულ მნათობთა ურთიერთკავშირი. სავსებით შესაძლებელია, ერთ დროს საქორწილო რიტუალებიც, გაზაფხულთან, ბუნიაობის განახლების პერიოდთან ყოფილიყო დაკავშირებული, – საგაზაფხულო დღეობათა ციკლის ნაწილი ყოფილიყო. სწორედ ამ დროს სრულდებოდა აღმოსავლეთის ღვთაებათა ქორწინებაც, რასაც თავად აღნიშნული დღესასწაული უკავშირდება.

როგორც აღვნიშნეთ, საქორწილო მისტერიის წინამძღოლს ნეფე-დედოფალი განასახიერებდა, ხოლო მოსავლის ნაყოფიერების რიტუალს ხარი წარმართავდა. მიუხედავად იმისა, რომ მიზანი საერთოა და ორივე შემთხვევა ნაყოფიერების კულტს ემსახურება, მათთვის განკუთვნილი სარიტუალო ცეკვები მაინც განსხვავებული სახით სრულდება. ამრიგად, უნდა გამოვყოთ გაზაფხულის ციკლში არსებული, ნაყოფიერების კულტთან დაკავშირებული ორი – განსხვავებული, სარიტუალო ფერხული – მისი შესრულების ფორმა. პირველი ეს უნდა იყოს უშუალოდ ადამიანის გამრავლებისათვის ჩატარებული რიტუალი, რომელიც ქორწილის სახით არის წარმოდგენილი. არსებულ მასალებზე დაყრდნობით, რიტუალის აუცილებელ თანმხლებ მოქმედებას წრიული საფერხულო ცეკვა წარმოადგენს, რომელსაც წრის შიგნით მოთამაშე ჰყავს, სადაც შესაძლოა იყოს ხარი, ნეფე-დედოფალი ან მხოლოდ ნეფე.

მეორე – ეს არის აგრარულ კულტთან დაკავშირებული სარიტუალო ცეკვა-თამაშები, რომელთა უმთავრეს ფუნქციას მოსავლის ბარაქიანობა და წლიური სამეურნეო ციკლის ნაყოფიერება

წარმოადგენს. ისინი ჩვენამდე თამაშის სახითაა მოღწეული, თუმცა მათი შესრულების ფორმა საფერხულაა, რის გამოც ცეკვა-თამაში ეწოდება. ამგვარ საცეკვაო მისტერიებს, ძირითადად თეატრალიზებული სახე ჰქონდა, ის პანტომიმური, ეროტიკული თამაშებითა და შეჯიბრებით გამოირჩეოდა. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ მიწის განაყოფიერებისთვის შესრულებული თამაშების ფორმა ძირითადად ორ მწკრივული იყო, ზემოთ განხილული მაგალითების გარდა, ორ მწკრივულია სლავურ კალენდარში აღბეჭდილი ხალხური თამაში – „დედა გაზაფხული მოდის“. თუმცა ბარაქიანობისა და ნაყოფიერების ღვთაებათა სადიდებელი ცეკვები წრიული ფერხულის სახითაც გვხვდება, რაც ცხადყოფს მრავალფეროვანი ქორეოგრაფიული ელემენტების მქონე კულტის არსებობას. ცეკვის მნიშვნელობას საწესჩვეულებო რიტუალებში, როგორც მისტიკურ სამყაროსთან კონტაქტის საუკეთესო ფორმასა და ღვთაებათა სადიდებელ საშუალებას.

ბიბლიოგრაფია:

- Анчабадзе Ю.Д., Армяне, В Исторических И Этнокультурных Процессах XVIII—XXI Вв. М., 2021.
- ალიბეგაშვილი გ., ქართული ხალხური პოეზიის ნიმუშები V–VIII კლასებისათვის, თბ., 1992.
- ანთელავა ნ., კავკასიის ხალხთა მითები და რიტუალები, უნივერსალი, თბ., 2017.
- გელოვანი ა., მითოლოგიური ლექსიკონი, 1983.
- გვარამაძე ლ., ქართული საცეკვაო ფოლკლორი, თბ., II გამოცემა, 1997.
- გიორგაძე მ., ქართული ხალხური კალენდარული საწესჩვეულებო პოეზია, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ზეპირსიტყვიერება XI, მეცნიერება, 1993.
- ვირსალაძე ლ., მთისა და ზემო რაჭის საწესჩვეულებო პოეზიის მოგიერთი საკითხი, ხალხური პოეზია და პროზა, ქართული ფოლკლორი, ტ. 7, თბ., 1977.
- თანდილავა ზ., ლაზური ხალხური პოეზია, 1972.
- თოფჩაშვილი რ., საქართველოს ეთნოგრაფია, ეთნოლოგია, უნივერსალი, თბ., 2010.
- იველაშვილი თ., საქორწილო წეს-ჩვეულებები სამცხე-ჯავახეთში (XIX ს. II ნახ.-XX ს.) მეცნიერება, თბ., 1987.

-
-
- მამალაძე თ., შრომის სიმღერები კახეთში, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბ., 1963.
  - მაჩაბელი ნ., საქორწილო წეს-ჩვეულებები ქართლში., საქართველოს ეთნოგრაფიის საკითხები, კრებული. მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის ტ. XV, მეცნიერება თბ., 1970.
  - რუსაძე ჯ., ეთნოგრაფიული გულანი, თბ., 2003.
  - სამუშია კ., ქართული ხალხური პოეზიის საკითხები (მეგრული ნიმუშების მიხედვით), მეცნიერება, თბ., 1979.
  - ქართული ხალხური პოეზია, ტ. 2 , ნაკვეთი 2, თბ. 1975.
  - ლოლობერიძე ნ., ხალხური გართობა-თამაშობანი გურიაში, მასალები გურიის ეთნოგრაფიული შესწავლისათვის, თბ., 1980.
  - ჭანიშვილი რ., აჭარული საცეკვაო ფოლკლორი და მისი განვითარების ზოგიერთი საკითხი, სამეცნიერო შრომების კრებული II, თბ., 2004.
  - ხოსიტაშვილი ს., ქორწინებისა და მიცვალებულის დაკრძალვის წესი სამცხე-ჯავახეთში (ეთნოგრაფიული ნარკვევი), საბჭოთა საქართველო, თბ., 1983.
  - ვირსალაძე ე., სიხარულიძე ქ., ჩიქოვანი მ., ქართული ხალხური პოეზია, ტ. 2 თბ., 1975.

Viktoria Kharatishvili,
Shota Rustaveli Theatre and Film Georgia State University
Ph.D. Student
Supervisor – Professor, Emeritus Ucha Dvalishvili

BULL IS A SYMBOL OF AGRICULTURAL FERTILITY AND A SIGN OF ENSURING THE HARVEST IN WEDDING RITUAL DANCES

Keywords: Ferkhuli, dance, ritual, wedding customs, bull cult

Abstract

When studying traditional folk customs and agrarian dances during the spring cycle, special attention is paid to the relationship between actions related to the fertility of the crop and wedding customs, the crossing point of which was represented by dances in praise of the „Pureuli“ (cereals for making bakery products) deities.

The signs of fertility in the multi-tiered institution of marriage manifested themselves in the process of spring plowing and sowing. Wedding ritual dances ensured the couple’s fertility and meant the dance of the bride and groom, which represented a kind of ritual in the cycle of human reproduction in which the main function of the „bride and groom“ was placed. In rituals to ensure the harvest, the passing of the first „Khnulli“ instead of marriage was dominant, where the main figure was not the bride and groom but the symbol of agrarian work, the „bull“, traces of which appeared in wedding rituals as well. It is worth noting the fact that they knew how to slaughter a bull at a wedding in Kartli, which had to be attended by „grooms“, „Makari“ (honorary guests of the groom), and family members. They played dance music, and the groom, inside the circle around the bull, began to dance „Lekuri“, and then they slaughtered the bull. In Georgia, people light candles on the horns of a bull while passing the first plow paths. A candle is associated with light (the sun). It is noteworthy that in Egyptian mythology, a cow pregnant by lightning gave birth to the sun. What further strengthens the

connection is the cult between the sun and the bull.

These two symbols of fertilization play an important role in spring festivals and wedding ritual dances. Since the candle and heavenly bodies, personifying the woman and son also appeared in the three-month rituals of plowing and sowing, we cannot help but consider the very interesting ritual dance „Ferkhuli“ (round dance) of seven couples.

According to Tina Ivelashvili, during the wedding in Samtskhe-Javakheti, „Ferkhuli“ (round dance) occupied a large place. The bride and groom had to „meet“ the round dance „Ferkhuli“. The aforementioned dance was slow and calm. During the performance, the dancers took three steps forward and two steps back and thus rotated the round dance, „Ferkhuli“. Everyone took part in the dance; the number was not determined. The next day they „recaptured the groom“, where they performed „seven pairs of round dances – Ferkhuli“. Only seven pairs of husbands and wives were supposed to take part in the „Ferkhuli“ round dance. Together with them, both the groom and the bride were present in Ferkhuli, holding lit wedding candles in their hands and dancing in a circle. Its analogy is the Armenian wedding ritual, which was accompanied by a dance with candles and contained signs of fertility and a bountiful harvest. Seven couples were supposed to take part in this dance.

The dancers stood side by side, shoulder to shoulder, towards the center of the circle, holding hands to form a circle to ward off evil spirits. The bride and groom walked around only three circles, and then the „Ferkhuli“ continued without them until the candles went out. It is noteworthy that during the dance, the groom took wheat grains from his right pocket and threw them to the dancers to ensure a good harvest. The material presented in the work reveals a direct connection between the cult of the bull and wedding rituals and the abundance and fertility of both people and crops.

It should be noted that spring, with its varied cycle, is understood as a mystical marriage of earth and sky, the first moon and night (the setting sun); therefore, in the three-year rituals of plowing and sowing, the heavenly bodies representing men and women also appeared, whose purpose in the system of fertilizing the earth is

revealed in numerous songs and dances. This is the Georgian round dance associated with the cult of the sun (I was in the sky, I saw the sky), the lyrics of which depict the relationship between agriculture and the deified luminaries. As we have already mentioned, the host of the wedding sacrament represented the bride and groom, and the bull presided over the harvest fertility ritual. Even though the goal is common and both cases serve the cult of fertility, ritual dances for them are performed differently. Thus, one should distinguish between two types of ritual delay of the spring cycle associated with the fertility cycle and the forms of its implementation: „First, it must be a ritual performed directly for the reproduction of a person, which is represented in the form of a wedding“. Judging by the available materials, the necessary accompanying action of the ritual is a circular „Ferkhuli“, dance, in which the player is inside the circle. It could be a bull, a bride and groom, or just a groom.

Second are ritual dance games associated with the agrarian cult, the main function of which was the abundance of the harvest and the fertility of the annual agricultural cycle. Such dance mysteries were mostly theatrical; they were characterized by pantomime erotic games and competitions. It is noteworthy that the form of games held to fertilize the land was mainly in two rows. However, dances in praise of the deities of fertility and fertility can also be found in the form of circular „Ferkhuli“, which indicates the existence of a cult with various choreographic elements and the importance of dance in ceremonial rituals as the best form of contact with the mystical world and a means of praising the deities.